

Atıf Şekli: Ateş, Şahin. (2016, Temmuz 26). “Mimarînin Belleği İnşa Ediş ve Psikoloji”, *Sosyal Bilimler*. sosyalbilimler.org/mimarinin-bellegi-insa-edisi-psikoloji

Mimarînin Belleği İnşa Ediş ve Psikoloji

Şahin Ateş

Sanıyorum, bir eylemi gerçekleştirmenin en hazin yanı, onun sorumluluğu —ve hatta boyunduruğu— altına girmektir. Hazin, çünkü gerçekleşmiş olanı gerçekleştirmemiş kılabilmeye muktedir değiliz. Çoğu zaman telafiye kalkışmak, vaziyeti önceki hâlden daha karmaşık kılmaktan başka şeye yaramıyor üstelik. Sonsuza dek eylemek hakkımız bulunmayacak ve bize bahşedilmiş —veyahut başımıza gelmiş— bir ömrün, ne zaman nihayete varacağından emin değiliz. Hâl böyleyken, dünyaya bir çentik atabilmek ihtiyacı oldukça anlaşılır bir ihtiyaç. Yaratabilmek, yoktan var etmek manasında değilse de var olana farklı bir biçim vermek olarak yaratabilmek, var olanlar içerisinde yepyeni bir kompozisyon meydana getirmek olarak yaratabilmek, yaratıcılık, yaşam içgüdüsüne eklenmiş bir vaziyette. *Ars longa, vita brevis* (Sanat uzun, hayat kısa). Sanat içgüdülerimize bir boşalım sağlıyor ve uygarlığın huzuru pahasına, sanat, bize kalmış yegâne sığınak olabilir. İnsan sorma ihtiyacı hiss ediyor: Sanat, özün bir kalıba dökülmesi hadisesi midir?

Özün kalıba dökülüşü, buradaki “kalıbın” biricikliğini hatırlamaya devam ettiğimiz ölçüde sanatı karşılayabilir gibi geliyor. Fakat, mevzubahis mimarî olduğu vakit, eyleme safhasında icra elbette ki sanatçıya mahsus olsa da eyleminin ardından eseri, kuşku yok ki toplumsal bir vaziyet alıyor. Bir mimar, bir topluma belleğini bahşedebilir. Sanat eserleri içerisinde en büyük savaşlar daima mimarînkiler için olmuştur. Çünkü bir toplumun *belleğine* saldırmak, şüphesiz ki onu can evinden vurmak manasına gelir. Kaybedilmiş bir savaşın ardından şehirden yağmalayarak ayrılan bir hasım, dünyaya çentik atabilmek kaygısını, başka bir biçimde tatmin ediyor gibidir. Kaybedilmiş bir savaşın ardından sağ kaldığınızı ispatlamanın bambaşka bir yoludur bu. Belleğine saldırdığınız toplum, sizi artık hiçbir vakitte unutamayacaktır. İnsan *hatırlanmak* ister lâkin daima *hatırlamak* değil. Sanıyorum ki bu da insandaki yıkıcılığın dışavurumu olarak karşımıza çıkacaktır.

Mimarî eserler, fazla çirkinliğe, fazla garabete mütehammil değildir. Gülünç bir resim levhasına bakmamak, fena bir şiiri veya ahenksiz bir musikiyi dinlememek suretiyle bunların muzır tesirlerinden ruhumuzu vikaye edebiliriz; fakat fena bir mimarın eserinden sakınmak pek öyle kolay değildir. Aciz bir muhayyile, fakir bir ruh, yol ortasına dikilmiş

taştan koca bir şekle inkılâp edince, bütün bir şehrin manevî sıhhatini, nesillerce bozmak kudretinde bir tehlike olur (İleri, 2012: s. 37).

Ahmet Hâşim, fena mimarî için böyle söylüyor. Nihayetinde, biz de buradan, şehrin manevî sıhhatini harap edebilme kuvvetine sahip bu sanatın, nihayetinde ona bu sıhhati bahşedebilme kuvvetine de sahip olabileceğini idrak edebiliyoruz. Sizin olan gökyüzünü size bir maharetmişçesine satan gökdelenlerin içerisinde, acizliğinizden başka neyi hatırlayabilirsiniz? Adorno söylüyor:

Ama bu sütunlar gökyüzünden gelmezler. Onlar yeryüzünden göğe yükselirler. Onları söndürerek, ancak ona inanılırsa gerçek olma tehlikesi taşıyan bu karabasandan uyanmak isteyip istemediğine karar vermek, insanoğluna kalmıştır (Weber, 2003: 153).

Tabii burada Adorno, doğrudan bizim mevzubahsimiz ile ilgilenmiyor fakat nihayetinde söylemek istediği şeyler, bize mimarî üzerine düşünürken bir fikir sağlayabilecek kadar önemli. Başımıza gelmiş olanların sorumlusunun bizden başkası olmadığı gerçeğinin altını çizmek gerekiyor zira bunun farkında olmayışımız, çaresizlik hissimizi her geçen gün biraz daha pekiştiriyor. Gökyüzüne yükselmiş binaların heybeti, onu inşa edeni ehemmiyetsiz kıldığı an, Adorno'nun *karabasanlarının* başımıza üşüştüğünü fark etmiş oluyoruz. İnşa etmek ve yıkmak arasına sıkışmış oluşumuz, bizi, inşa etmiş olduğumuzun boyunduruğu altına sokarken, eylemiş olduğumuzdan duyduğumuz pişmanlık, ehemmiyetsiz bir telafiden ötesine gitmiyor: Yıkıyoruz. Mimarînin belleğimiz üzerindeki tesirinin farkındayız. Ve bu, *belleğimizi şekillendirebileceğimize* duyduğumuz inanç, bilhassa restorasyon adı altında gerçekleştirdiğimiz her türlü eylemin kendisinde hissediliyor. Mimarînin inşa ettiği toplumsal belleği, hatırlanmak ihtiyacımıza binaen, yıkıcılığımızdan kuvvet alarak şekillendirmek gibi bir alışkanlığımız var; bunu restorasyon eylemi altında kabul edebilirsiniz. Orhan Veli'nin Abidin Dino'nun ve Emir Barın'ın birlikte çalışarak var ettikleri kabir taşının, granit kaplanarak restore edilmesinde ben, övünülecek bir yan [göremiyorum](#). Nihayetinde biliyoruz ki Freud'un uygarlığın gelişim seyrini takibi, nevrozun altında yatan psişik mekanizmanın eylemler üzerindeki tesirini tahlil etmesi ile mümkün olmuştur. Freud'un tahlili içerisinde şüphesiz ki sanat, oldukça mühim bir noktadaydı zira bildiğimiz şekli ile toplumun inşası ile sanatın icrası, aynı psişik mekanizmadan kökenini almaktaydı:

Nevrozlar, bir yandan, sanat, din ve felsefe alanlarındaki büyük toplumsal verimlerle derin ve çarpıcı analogiler göstermekte; diğer yandan da bu büyük toplumsal verimlerin deformasyonları hâlinde ortaya çıkmaktadırlar. Bir histerinin, deformasyona uğramış bir sanat eseri; obsesif nevrozun, deformasyona uğramış bir din; paranoyak hezeyanın da deformasyona uğramış bir felsefe sistemi olduğunu aşağı yukarı söyleyebiliriz (Freud, 2015: 112-3).

Burada, toplumun temelindeki ensest yasağını, "Öteki'nin zevki" ile açıklamamız mümkün. Zira bu zevk ideal ve mutlak olmakla beraber, imkânsız olandır. Nihayetinde psikanalizin vurgulamakta olduğu ensest ilişki, bildiğimiz manada bir babanın kız çocuğu ile

gerçekleştireceği ilişki değildir, bu kuramın dayandığı mitik bir kabuldür. Nihayetinde, bu imkânsızlık içerisinde *fallik zevk* doğar (Nasio, 2007). Bir kısmî boşalım, sanat gibi. Bu sebep ile olacak ki sanat, uygarlığın inşasına kadar geçmiş süre zarfı içerisinde hiçbir vakitte insanlıktan bağımsız olmamıştır. Mağara duvarlarına çizilen ilk resimlerden, modern sanat eserlerine kadar... *Ars longa, vita brevis*, yine. Zira sanata mahkûm ve mecburuz; var olmak için değil, var kalabilmek için. *Yanlış bir hayatı* yaşayabilmeye devam edebilmek için... Ahmet Hâşim, alıntıladığımız sözleri sarf ederken bunları mı kastetmekteydi, bilemiyoruz. Fakat mimarînin inşa ettiği toplumsal belleğe ihtiyacımız olduğu aşikâr.

İstanbul, bu belleğin hızla tahrip edildiği bir şehir ve şüphesiz ki Orhan Veli'nin kabri, bu konudaki yegâne vukuatımız değil. *Tarihî eser inşa etmek* gibi bir çabamızın oluşu dahi, hatırlamak yerine *hatırlanmak* tercihimizi alenî kılıyor. Yıkıcılığımızın son kertesindeyiz ve tam olarak bu noktada, bize ait ve bize dair olan her şeyi sorumsuzca sömürmekteyiz. Milyon liralık evler için yapılmakta olan reklamlara bir an durup göz attığımızda bu gerçekliği pekâlâ gözleyebiliyoruz. Misafirperverlik vurgusu, fevkalâde bir manzara vaadi, şehrin içinde “nefes alınacak bir alan” yaratmış olmanın mutluluğu ve tabîî daha da gündelik hayata yönelik olan vurgular —meselâ metrobüse olan uzaklık—, sizin olanı size pazarlayabilmekte ustalaşmış bir endüstrinin harikaları. Hatırlamanın imkânsızlaştığı şehirler içerisinde, anı yaşayabilmek vaadinin çekiciliğine kapılmış vaziyetteyiz. Zamanın hissedilen sürati içerisinde, rüzgâra direnmek yerine ona kapılmak çok daha kolaymış gibi gözüküyor ve yaşam içgüdümüzü, derinleşmemiş entelektüel deneyimlerimize binaen, fallik zevkin, görelî yatışmanın, bambaşka bir formuna emanet ediyoruz. Özün kalıba dökülüşü açısından sanatın biricikliğini evvela kalıbın biricikliğine vurgu yaparak işaret etmiştik. Elbette ki bu kalıbı biricik kılan, entelektüel deneyimin derinliğiydi. Toplumu oluşturan her bir bireyin, aynı derinlik içerisinde bulunması hiçbir vakitte mümkün değildi lâkin bugün, doğrudan derinleşebilmek kabiliyetinize saldıran bir yıkıcılık ile karşı karşıyayız. Bir an durup Woody Allen'ın *Midnight in Paris*'ini düşünün: Sanatını icra edebilmek ihtiyacını hisseden bir adamın, bir şehrin geçirdiği farklı zamanlara ait mekânlar içerisinde kendisine ait olanı arayışı; hatırlamanın, bambaşka bir boyuta gelişi ve nihayetinde kendine ait olan zemine demirlenişi. Hatırlamanın neredeyse imkânsız kılındığı bir şehrin içerisinde, mahkûm ve mecbur olduğunuz sanat, sizden fersah fersah uzak olacaktır. Yahya Kemal'i dinleyelim:

Günler kısaldı. Kanlıca'nın ihtiyarları
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları.
Yalnız bu semti sevmek için ömrümüz kısa...
Yazlar yavaşça bitmese, günler kılmasa...

İstanbul içerisinde İstanbul'u duyabilmek, bir şehri ona anlamını bahşeden mimarîsinden gayrı düşünmek pek tabîî mümkün olmayacaktır. Sanata mahkûm ve mecbur varoluşumuzun, bilhassa ona prangalar vuran uygarlığın içerisinde sanattan ve hatırlamaktan yoksunluğu, nihayetinde onu, kalıba dökebileceği biricik özünden mahrum

edecektir. Böylesi bir yaşayışın içerisinde de anı, onun hiçbir süreklilik arz etmediğini bilerek yaşamaya gayret etmek, incelenmesi icap edecek bambaşka bir nevrotik gerçeklik doğuracaktır. Süreklilik arz etmeyen *anlar* arasında sürüklenen insanın, bu geçicilik içerisinde belleğini inşa etmek gayreti, şüphesiz ki her geçen gün bir öncekinden çok daha zor olacaktır. Asıl olan geçen zaman değil, geçen zamanın sürtündüğü mekândır. Zamanı mekânsız kılmak, nihayetinde gerçeklik ile arasındaki tüm bağları koparan bu gerçekliği bir yanılısamadan ibaret kılacaktır.

Referanslar

Freud, Sigmund. (2015). *Totem ve Tabu*, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

İleri, Selim. (2012). *Yıldızlar Altında İstanbul*, İstanbul: Everest Yayınları.

Nasio, Jiletuan David. (2007). *Jacques Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders*, Çev. Özge Erşen, Murat Erşen. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Weber, Samuel. (2003). “‘Allemal ist nicht Immergleich’ – Eleştirel Kuram ve Okuma”, *Cogito*, Sayı 36, ss. 143-68.

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan *sosyalbilimler.org*, sosyal bilimler meselelerine yoğunlaşan, gönüllülük odaklı, açık erişim, akademik bir web sitesidir. Hakkında detaylı bilgi almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını, ekibimizde gönüllü olarak görev almak için sosyalbilimler.org/basvuru sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube'da @sosbilorg kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*'i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten abonesi olarak, her pazar günü, o hafta içinde *sosyalbilimler.org*'da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

sosyalbilimler.org'da yayımlanan metin, video ve podcastlerin paylaşıldığı Telegram grubuna t.me/sosbilorg adresinden katılabilirsiniz.